

ПАРРАНДАЧИЛИК ФЕРМАЛАРИ ВА ФАБРИКАЛАРИ АТРОФ-МУҲИТНИ ИФЛОСЛАНИШ МАНБАИ СИФАТИДА

Ортиқов Азим Ахрорович

Бухоро давлат тиббиёт институти: Ўзбекистон

Аннотация. Дунё бўйича паррандачилик фермалари ва йирик паррандачилик корхоналари қутулиши мумкин бўлган тухум ишлаб чиқариши ва товуқ гўшти етиштириб бериши билан шуғулланади. Соғлиқни сақлаш ва экология тизими олдида паррандачилик фермалари ва фабрикалари атрофидаги аҳолини соғлигини муҳофаза қилиши ва мустаҳкамлаш бирламчи вазифа қилиб қўйилган. Паррандачилик фермаларида ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаш даражаси юқори. Тухумга асосланган паррандачилик фермалари янада самарали ва тежамкор ҳисобланади. Бундай тадбирларни амалга оширишда ишлаб чиқариш технологияларини такомиллаштириш, экологик омилларга таъсир этиш ва комплекс гигиеник тадбирларни амалга ошириш билан бундай ҳолатга эришилади.

Калит сўзлар: экология, кимёвий омиллар, технологик жараёнлар.

Долзарблиги: Бугунги кунда мамлакатимизда паррандачилик фермалари ва йирик паррандачилик корхоналари қутулиши мумкин бўлган тухум ишлаб чиқариш билан шуғулланади. Паррандачилик фермаси-саноат асосида паррандачилик маҳсулотларини ишлаб чиқарадиган ихтисослашган корхона. Паррандачилик фермаларида ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаш даражаси юқори. Тухумга асосланган паррандачилик фермалари янада самарали ва тежамкор ҳисобланади. Бундай тадбирларни амалга оширишда ишлаб чиқариш технологияларини такомиллаштириш, экологик омилларга таъсир этиш ва комплекс гигиеник тадбирларни амалга ошириш билан бундай ҳолатга эришилади

Экологик қонунчиликка мувофиқ, паррандачилик корхоналари ўз фаолиятининг атроф-муҳитга салбий таъсирини камайтиришга қаратилган экологик хавфсизлик тизимини ишлаб чиқишлари керак. Зарур бўлганда биринчи нарса корхонани салбий таъсир кўрсатадиган маълум бир тоифага ажратиш. Айнан шу тоифадан корхонанинг меъёрий ва лицензиялаш ҳужжатларига қўйиладиган талаблар, мажбурий ҳисобот турлари, экологик тўловлар ва ривожланиш учун зарур бўлган атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чораларига боғлиқдир.

Паррандачилик фермалари паррандачилик фермалари сонига қараб 1 ёки 2-тоифали объектларига киради. Биринчи ҳолда, компания ўз фаолиятига энг яхши мавжуд технологияларни жорий қилиши ва интеграциялашган экологик руҳсатномани ишлаб чиқиши шарт. Паррандачиликдаги экологик муаммолар биринчи навбатда қуйидаги ифлосланиш турларини ўз ичига олади:

- ✓ озуқа чиқиндилари;
- ✓ ҳайвонларнинг чиқиндилари;
- ✓ қушларнинг жасадлари;

- ✓ Чикинди сув;
- ✓ атмосферага чикиндилар.

Ушбу юкоридагиларни атроф мухитга таъсирин камайтириш мақсадида санитария химоя минтақасини белгилаш керак. Паррандачилик фермалари кўпинча шаҳар чегараларидан ташқарида ёки шаҳар четида жойлашган. Саноат объектлари ва ишлаб чиқаришларнинг санитария таснифига кўра, паррандачилик фермалари товуклар сонига қараб корхоналарнинг 1-3 хавфли синфига кириши мумкин. Санитария химоя зонасининг ўлчами мос равишда 2000,1500, 1000 ёки 500 м бўлиши мумкин.

Корхона худудида одатда: паррандачилик уйлари, сўйишхона, гўшт ва суяк майдалаш устахонаси, тухум кўйиш, озуқа омбори, ахлат сақлаш, лаборатория, кир ювиш, компрессор, дон сақлаш омборлари жойлашган. Қоида тариқасида, компаниянинг ўз машинаси ва трактор парки, дурадгорлик майдони, қозонхона, кўмир ва шлак омбори, бензин қуйиш шахобчаси, автомобил ювиш, ошхона мавжуд. Чикиндиларни бошқариш чикиндиларни бошқариш стандартлари ва уларни йўқ қилиш чегаралари лойиҳасида акс эттирилиши керак.

Паррандачилик фермаларида чикиндиларга нисбатан атроф-мухитни муҳофаза қилиш чоралари кўрилмоқда. Паррандачилик фермаларидан чиқадиган чикиндиларнинг асосий тури кушларнинг ахлати, чикиндилар хавфи 3 ва 4-синфдир. Паррандачилик озуқаси асосан маккажўхори ва соя фасулясидан иборат, аммо бошқа дуккакдилар, илдизли экинлари, шунингдек моддалар ҳайвонлардан келиб чиққан (масалан, сут маҳсулотлари, балиқ уни ва бошқалар.) кўшилиши мумкин. Озиқ-овқатлар одатда аминокислоталар, ферментлар, витаминлар ва минерал қўшимчалар билан тўлдирилади, улар таркибида гормонлар, антибиотиклар ва оғир металллар бўлиши мумкин. Кўпинча кушлар уйда сақланади, аммо уларнинг баъзилари очик жойларга юборилади. Паррандалар кўлда ёки механик озиклантирувчилар ёрдамида доимий равишда ёки маълум вақт оралиғида озикланади. Озуқа сақлаш, юклаш ва тушириш пайтида ёки паррандаларни боқиш пайтида тўкилган бўлса, яроқсиз чикиндиларга айланиши мумкин. Озуқа чикиндилари қўшимчалар билан биргаликда қўшимча ифлосланишига ҳисса қўшиши мумкин, биринчи навбатда улар таркибидаги органик моддалар туфайли.

Паррандачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш жараёнида ҳайвонларнинг катта миқдордаги чикиндилари, асосан гўнг ҳосил бўлади, унга ахлат материаллари каби бошқа моддалар ҳам киради.

Ахлат таркибида азот, фосфор ва қуш танасидан чиқариладиган бошқа моддалар, масалан, гормонлар, антибиотиклар ва озуқанинг бир қисми бўлган оғир металллар мавжуд. Ушбу моддалар аммиак ва бошқа газларнинг ҳавога чиқишига ва эритма ва сув оқими туфайли ер усти сув омборлари ва ер ости сувларининг ифлосланиш хавфига олиб келиши мумкин. Бундан ташқари, гўнг таркибида бактериялар ва бошқа патоген микроорганизмлар мавжуд бўлиб, улар тупрок, сув ва озиқ-овқат ресурсларига ҳам таъсир қилиши мумкин, айниқса гўнг тупроққа ўғит сифатида қўлланилишидан олдин тўғри ишлов берилмаган бўлса [3, 4].

Шунга кўра, кушларнинг тана гўштини зудлик билан олиб ташлаш керак, чунки улар касалликлар ва ёқимсиз ҳидларнинг муҳим манбаи бўлиб, инфекциялар манбаига айланиши мумкин [5, 6].

Корхонанинг атроф-мухитга таъсирини баҳолашда муҳим мезон чикиндиларнинг характеристикаси ҳисобланади. Паррандачилик жараёнида суяқ чикиндилар турли манбалардан, шу жумладан паррандачилик корхоналарининг оқава сувларидан, уларни озиклантириш ва суғориш натижасида, шунингдек чикиндиларни сақлаш ва йўқ қилиш

иншоотларидан ҳосил бўлади. Гўнгни тупроққа киритиш каби чиқиндиларни бошқариш чоралари ифлосланган жойлардан сув ҳавзаларига тушириш манбаларини яратиши мумкин. Суюқ чиқиндиларнинг иккала тури ҳам ер усти сув омборлари ва ер ости сувларини озуқа моддалари, аммиак, чиқиндилар, пестицидлар, патогенлар ва гормонлар ҳамда антибиотиклар каби озуқа қўшимчалари, шунингдек оғир металллар билан ифлослантирувчи моддалардир. Паррандачиликнинг суюқ чиқиндилари одатда юқори концентрацияларда органик моддаларни ўз ичига олади, шунинг учун улар юқори биокимёвий кислород истеъмоли ва кимёвий кислород истеъмоли, шунингдек, биоген моддалар ва тўхтатилган қаттик моддаларнинг таркиби билан ажралиб туради. Ҳар бир чиқинди сув чиқишидаги ҳар бир ифлослантирувчи учун ва умуман корхона учун рухсат этилган тушириш стандарти ўрнатилиши керак. Оқава сувлар шаҳар канализация тизимига туширилганда, коллекторга хизмат кўрсатувчи ташкилот билан шартнома тузилади ва ифлослантирувчи моддаларни чиқариш учун рухсатнома келишиб олинади, бу бошқа нарсалар қатори чиқинди миқдорини тартибга солади.

Қишлоқ жойларда жойлашган паррандачилик фермалари кўпинча сув ҳавзасига тушади. Шаҳар чегараларида жойлашган корхоналар, оқава сувларни дренажлаш шаҳар коллекторига ўтказилади.

Паррандачилик корхоналаридан атмосферага чиқадиган ифлослантирувчи моддалар (парранда боқилганда): аммиак, метан, азот оксиди, водород сульфиди, метиламин, фенол, метанол, пропион альдегид, капрон кислота, диметил сульфид, этилформат, мўйна чанглари ва микроорганизмлардир

Қозонхона ва чиқиндиларни ёқиш заводининг ишлаши пайтида азот диоксиди, азот оксиди, углерод оксиди, бенз(а)пирен ҳосил бўлади. Кўмир ва шлак омборлари чанг чиқариш манбалари ҳисобланади .

Автомобилларни ювишдан ифлослантирувчи моддалар углеводородлар, азот диоксиди, олтингугурт диоксиди, углерод оксиди каби маҳсулотлар ажралиб чиқади. Ахлатларни сақлаш жойларида метиламин, фенол, метанол, мўйна чанглари ва микроорганизмларнинг манбаи ҳисобланади.

Аммиак ва бошқа ҳид манбалари биринчи навбатда гўнгни денитрификация қилиш жараёнида ҳосил бўлади ва гўнгни қайта ишлаш жараёнининг исталган босқичида, шу жумладан биноларнинг шамоллатиш мосламалари ва гўнгни сақлаш жойларида чиқиндилар орқали тўғридан-тўғри атмосферага чиқарилиши мумкин. Аммиак чиқиндилари даражасига атроф-муҳит ҳарорати, шамоллатиш тезлиги, намлик, сақланадиган ҳажм, ахлат сифати ва озик-овқат таркиби (хом оксил) ҳам таъсир қилади .

Чанг кўринишни бузиши, нафас олиш муаммоларини келтириб чиқариши ва ҳид ва касалликларнинг тарқалишига ҳисса қўшиши мумкин

Пестицидлар тўғридан-тўғри қушларга ёки биноларга қўлланилиши ва антипаразитик ванналар, пуркагичлар ва аэрозол генераторлари ёрдамида зараркунандаларга (масалан, паразитлар ва инфекциялар векторлари) қарши курашиш учун ишлатилиши мумкин. Пестицидлардан йиртқичларни назорат қилиш учун ҳам фойдаланиш мумкин. Пестицидлардан мумкин бўлган ифлослантирувчи моддаларга фаол ва инерт ингредиентлар, суюлтирувчилар ва парчаланишга чидамли маҳсулотлар киради. Пестицидлар ва уларнинг парчаланиш маҳсулотлари ер усти ва ер ости сувларига эритмалар, эмулсиялар шаклида ёки тупроқ зарралари билан бирлашиши мумкин. Баъзи ҳолларда пестицидлар ер усти ва ер ости сувларидан фойдаланишга ҳалақит бериши мумкин.

Паррандачилик фермаларининг фаоллиги ошиши натижасида атроф-муҳитни ишончсиз муҳофаза қилиш муаммоси мавжуд. Паррандачилик фермаларининг салбий таъсири аҳоли пунктлари аҳолиси учун салбий оқибатларга олиб келадиган экологик муаммога, нафақат корхоналар яқинида, балки қўшни ҳудудларда ҳам ўсимлик ва ҳайвонот дунёсининг нобуд бўлишига олиб келиши мумкин.

Деярли барча паррандачилик фермалари қийин экологик вазиятга тушиб қолишди, чунки тўпланган қушларнинг ахлати атроф-муҳитни ифлосланишининг жиддий манбаига айланди, бугунги кунда паррандачилик фермаларида бундай ҳажмларни йўқ қилиш учун энг оддий ускуналар тўплами ҳам йўқ.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки максимал ишлаб чиқариш самарадорлигига эришиш ва чиқиндиларни ишлаб чиқаришни минималлаштириш учун қуйидаги чораларни кўриш керак:

- Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга ошириш.
- Ифлосланиш манбаларини аниқланш.
- Озуқа сақлаш, ташиш тизимлари ва озиклантирувчиларни тўғри иш тартибида сақлаш.
- Кейинчалик ўғит сифатида фойдаланиш учун озуқа чиқиндиларини бошқа қайта ишланадиган материаллар билан аралаштириш имкониятларини кўриб чиқиш.
- Қабул қилинган ҳайвон чиқиндилари миқдорини минималлаштириш ва ифлослантирувчи моддаларнинг ер усти сув омборлари, ер ости сувлари ва атмосферага кўчишини минималлаштириш учун назорат чораларини қўллаш. * Ишлаб чиқариш объектлари ва гўнгни сақлаш жойлари учун ер усти сув омборлари ва ер ости сувларининг гўнг билан ифлосланишига йўл қўймайдиган тузилмаларни таъминлаш.
- Саноат оқава сувларини тозалаш учун механик воситаларни ўрнатиш.
- Атмосфера ҳавосини ҳимоя қилиш учун чанг ва газ аралашмаларини тозалаш учун механик воситаларни ўрнатиш.

Ифлосланиш манбаларини аниқлашда, зарарли омилларни аниқлашда, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тадбирларини ўтказишда ва атроф-муҳитга таъсирини белгиланган стандартларга мувофиқ сақлашда, саноат экологик назоратини ташкил қилишда паррандачилик фермасининг экологик хавфсизлик тизими етарли деб ҳисобланиши мумкин [19, 20].

Қушларнинг ахлати турли патоген микроорганизмлар, бактериялар, стафилококклар ва салмонеллалар учун яшаш жойидир, уларнинг энг кўп сони янги ахлатда кузатилади. Шунинг учун бундай ахлат хавфли моддаларнинг учинчи синфига тегишли. Шу муносабат билан унинг паррандачилик фермаларида катта тўпланиши атроф-муҳит учун экологик хавф туғдиради. Шубҳасиз, парранда гўшти ва тухум ишлаб чиқариш маданиятини яхшилаш билан чиқиндиларни, хусусан, қушларнинг ахлатини йўқ қилиш маданиятини ошириш керак. Уни талаб қилинадиган ва рақобатбардош маҳсулотга қайта ишлаш учун илғор, экологик тоза технологиялардан фойдаланиш жуда зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ortikov A.A. Some hygiene issues according to the conditions of the workers of poultry farms // Asademicia an International Multidisciplinary Research Journal.Vol.11,Issue 3, -2021. –с 1274-1279/
2. Ortikov A.A. environmental and hygienic condition and estimation of the working conditions of workers of poultry farming economy// central asian journal of medical and natural sciences.-2021.issn(o):2581-6934 -C 229-234.

3. Ortikov A.A. some hygienic issues on the working conditions of poultry farm workers.// bulletin of the doctor 99 (2),- PP.74-79
4. Ortiqov A.A. Peculiarities of Agricultural Workers// central asian journal of medical and natural sciences.// Special issue jn Covid-19-2021. –C 266-269.
5. Ortikov A.A. poultry farm as a source of environmental pollution// asademia An International Multidisciplinary Research //Journal.Vol.11,Issue 11, -2021. C-554-558.
6. Zhumaeva Aziza Askarovna.Hygienic assessment of the movement of the insecticide seller in the soil layer// Central Asian Journal of Medical and Natural Science 2 (1), - 2021. 46-56
7. A.A. Zhumaeva. Hygienic aspects of labor safety in industrial carpet weaving production// 2023.
8. Jumaeva AA Hygienic assessment of the movement of the insecticide seller in the soil layer // S entralasian journal of medical and natural sciences. Volume: 02 Issue: 01 | Jan-Feb 2021. R . 46-56.
9. Jumaeva AA Hygiene parameter primeneniya Insecticide C eller v selskom Khozyaystve // Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya conference. Bukhara. September 25-26. - 2020. - p. 417-421
10. Jumaeva AA. Hygienic bases of application of insecticide Seller in agriculture // Academia : An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com> ISSN:2249-7137 Vol.10Issue2, February 2020
11. Jumaeva AA. Ecological and hygienic justifications for the use of the new insecticide seller in agriculture // trans Asian Research Journals AJMR :Vol 8, Issue 10, October 2019. PAGE NO 40-47
12. Zhumaeva Aziza Askarovna . Hygienic basis for the degree of resistance of Seller insecticide in the environment. Vol. 10, Issue 1, Jan. (2022) . ISSN: 2347-6915 . p. 278- 281 Vol. 10, Issue 1, Jan. (2022)
13. Jumaeva A. _ A. _ Hygiene in labor c kovrotkacheskoy promyshlennosti , forecast i prevention proizvodstvenno obuslovlennyx zabolevaniy // Practical and medicine sciences scientific magazine . - 2023. - T. 2. – no. 5. - S. 355-358.
14. Jumaeva A. A. Hygienic otsenka conditional labor in carpet production, development of preventive engineering // Practical and medicine sciences scientific magazine . - 2023. - T. 2. – no. 2. - S. 231-
15. A.J. Jumaeva * . Hygienic aspects of the possibility of your the new insecticide seller in agriculture . E 3 S Web of Conferences 460 , 11003 (2 023)
16. A.A.Жумаева. Гигиеническая оценка условий труда в ковроткацком производстве, разработка профилактических мероприятий//Амалий ва тиббиёт фанлари илмий журнали. 231-235 .
17. A.A.Jumaeva. Hygienic aspects of the use of new domestic pesticides// European journal of modern medicine and practice 2 (3), 6-11
18. A.A. Jumaeva, X.O.KosimovNovaya elektronnaya platforma po toksikologicheskoy otsenke pestitsidov Seller//Svidetelstvo ob ofitsialnoy registratsii programmy dlya EVM. Intellectual ...
19. Jumaeva A.A. Hygienic bases of application of insecticide Seller in agriculture// International Journal of Psychosocial Rehabilitation. - 2020- P. 256-261.